

Při vzpomínkách na českého filozofa Jana Patočku je často zmiňována samizdatová činnost. Tu začala po Patočkově smrti 13. března 1977 organizovat skupina kolem Ivana Chvatíka, dnešního ředitele Archivu Jana Patočky v Praze, a jejím výsledkem byl mimo jiné sedmadvacetisvazkový samizdatový soubor filozofických sebraných spisů. Méně už jsou nám ovšem známy paralelně probíhající aktivity takzvané „vídeňské skupiny“. Ta se počátkem osmdesátých let zformovala v rámci Institutu pro vědy o člověku (IWM – Institut für die Wissenschaften vom Menschen), přičemž jejím prvním velkým projektem bylo vydání německojazyčné edice Patočkových *Vybraných spisů*. Díky tomu ve Vídni v 80. letech nejprve vznikl dodnes fungující archiv s kopíemi Patočkových spisů a následně, v letech 1987–1992, u německého nakladatelství Klett-Cotta vyšlo pět obšáhlych svazků s nejdůležitějšími Patočkovými pracemi. Kromě místních badatelů se na realizaci této edice z velké části podíleli také čeští disidenti, kteří byli s Vídni v průběhu osmdesátých let v kontaktu.

Dnes je vídeňský institut, nově vedený sociální antropoložkou Shalini Randeriovou, místem, kde působí celá řada výrazných osobností nejen akademického světa. Patří mezi ně například Timothy Snyder, českým čtenářům známý jako autor úspěšné knihy *Krvavé země*, Charles Taylor, držitel Templetonovy ceny za práci *Sekulární věk*, nebo bulharský politolog Ivan Krastev. Paralelně s řadou dalších aktivit ve Vídni přitom nadále pokračuje výzkum zaměřený na Patočkovo dílo, a to zejména pod vedením filozofa a slavisty Ludgera Hagedorna. Jméno Jana Patočky a české myšlení obecně se tak touto cestou nadále dostává do povědomí mezinárodní publika.

S myšlenkami na založení institutu a realizaci projektu zaměřeného na Patočkovo dílo na počátku osmdesátých let původně přišel jeden z Patočkových někdejších studentů, polský filozof Krzysztof Michalski (1948–2013). Po jeho boku stál od samého počátku Klaus Nellen (* 1948), vystudovaný filozof a někdejší spolupracovník Husserlova archivu v Kolíně nad Rýnem. Byl to přitom právě Nellen, kdo se klíčovým způsobem podílel jak na realizaci původního edičního projektu z osmdesátých let, tak na položení základů pro další rozvoj Patočkova odkazu, který je ve Vídni živý dodnes. Za svou činnost Nellen v roce 2007 obdržel pamětní medaili Jana Patočky udělovanou Akademií věd ČR.

JAKUB HOMOLKA

LN Po Patočkově smrti v roce 1977 začaly snahy o záchranu a zachování jeho písemné pozůstalosti. Jak došlo k tomu, že jste se na těchto aktivitách podíleli?

Začneme nikoliv rokem 1977, nýbrž dobou, jež mu předcházela. Vše totiž souvisí s polským filozofem Krzysztofem Michalským. Poznal jsem ho uprostřed sedmdesátých let v Husserlově archivu při Kolínském univerzitě, kde byl jako stipendista Humboldtovy nadace. Já tam působil jako vědecký spolupracovník. Michalski byl s Patočkou od roku 1973 v kontaktu a čas od času mi o tom vyprávěl. Ještě mám v živé paměti, jak ke mně 13. března 1977 přišel a řekl: „Patočka zemřel. Musíme něco udělat!“ Mnoho jsme toho ovšem tenkrát udělat nemohli. Vzpomínám si, že jsem v Husserlově archivu uspořádal malé vzpomínkové setkání. Ještě to však několik let trvalo, než se nastýla příležitost pro Patočkovo myšlení a pozůstalost



Jan Patočka

FOTO ARCHIV ČTK

něco doopravdy udělat. A to už souvisí právě se založením Institutu pro vědy o člověku ve Vídni.

LN Kdy k založení vídeňského institutu přesně došlo?

Ten nápad dostal Michalski v roce 1980 během pobytu v Meziuniverzitním centru (IUC) v Dubrovniku, kde spolu s Hansem-Georgem Gadamerem a Gottfriedem Böhmem vedl jeden seminář; dubrovnické centrum bylo tehdy jedním z mála míst, kde se vědci z východního bloku mohli volně setkávat s těmi ze Západu. K založení IWM pak došlo v roce 1982. Jedním z prvních projektů institutu byl právě výzkumný záměr nazvaný Filozofické dílo Jana Patočky, který trvá dodnes. Týká se bádání a šíření myšlenkového odkazu tohoto významného středoevropského filozofa.

LN Zmínil jste Krzysztofa Michalského, zakladatele a dlouholetého rektora IWM. Český čtenář však nejspíš jeho jméno příliš nezná. Mohl byste nám přiblížit, v jakém vztahu byl Michalski k Patočkovi?

Lze říci, že Michalski byl Patočkovým žákem. Jak víme z jejich vzájemné korespondence, Michalski v sedmdesátých letech pobídl Patočku k tomu, aby se zabýval filozofií dějin. Výsledkem toho jsou *Kacifské eseje*, Patočkovo možná nejdůležitější dílo. Michalski se tak svému učiteli brzy cítil být zavázán. Patočku však obdivoval také jako aktivního občana; jeho politický étos mu byl velkým vzorem a lze říci, že tento vzor po celý svůj život následoval. Stejně jako Patočka byl i Michalski nikoliv pouze uznávaným akademickým filozofem, nýbrž vždy také angažovaným občanem a Evropanem. To se hluboce otisklo do podoby institutu, který se profiluje rovněž jako instituce občanské společnosti, jako místo, kde se usiluje nejen o reflexi skutečnosti, nýbrž také o její proměnu. Jan Patočka, který byl pro nás, tedy přinejmenším pro zakladatelskou generaci institutu, od počátku až dodneska ústřední postavou, tohoto ducha ztělesňoval.

LN Proč byl ale institut založen ve Vídni? Proč se tak nestalo například v Kolíně nebo někde jinde v Německu, kde jste vy a Michalski v sedmdesátých letech působili?

Bylo to pragmatické rozhodnutí, které mělo zprvu pramálo společného s ideou střední Evropy; nemělo to tedy žádné filozofické ani ideologické základy. Důvod byl prostý a souvisel s praktickou myšlenkou institutu: chtěli jsme pozvat nejlepší intelektuály a vědce z východní Evropy a dát je dohromady s jejich kolegy ze Západu. Politické rozdělení Evropy totiž vedlo k tomu, že se Evropa stále více štěpila také duchověně. To způsobilo, že intelektuálně ve Východě byli odstřiženi od diskusí na Západě a naopak. Na Západě duchovní zájem o východní Evropu takřka zcela vyhasl – východní Evropu jsme si představovali jako jeden šedivý monolit. Tatková arogance!

Michalski mě ovšem v sedmdesátých letech pozval do Polska a já jsem byl ve Varšavě fascinován tamější živoucí intelektuální scénou. Zkrátka a dobře, měli jsme v úmyslu přispět svými skromnými silami k tomu, aby se intelektuálně a vědci z obou těchto světů, v něž se Evropa rozpadla, znovu setkali. K tomu jsme museli najít takové místo, které by našim hostům z Východu nečinilo potíže při žádosti o povolení k zahraniční cestě. Rakousko je dodneska neutrální, takže například pro Patočka bylo daleko snazší vycestovat do Vídne než do Kolína nebo do západního Berlína. Tak to za studené války chodilo. Je ostatně ostudou Západu, že po pádu železné opony se pro obyvatele země východní Evropy ležících mimo hranice Evropské unie cesta k nám nikak neusnadnila: dříve bylo obtížné vycestovat, dnes je obtížné získat povolení k příjezdu.

LN Bylo pro vás těžké za podmínek, jež panovaly během studené války, založit institut právě s takovým posláním?

Ano, takzvaná „Ostpolitik“, tedy politika západního Německa vůči Východu, tehdy totiž sledovala doktrínu uvolnění vzájemných vztahů: věřilo se, že lze překonat ideologické rozporny, a vkládaly se naděje do poklidné koexistence a konvergence. Zatímco vlády spolkového Německa a Rakouska v dialogu s východními režimy usilovaly o toto uvolnění, na Východě se objevoval trend, který rozhovory citelně na-

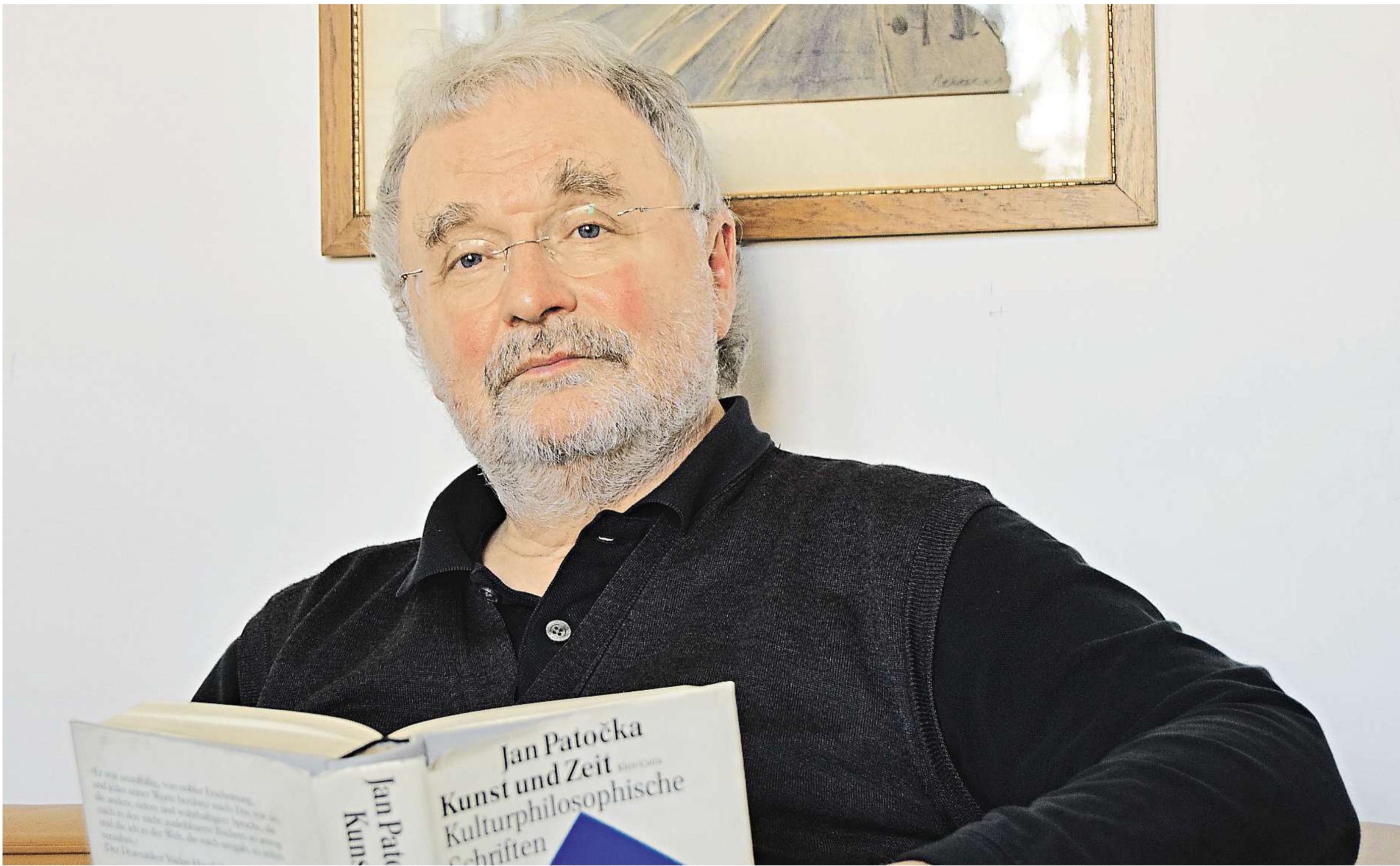


FOTO IWM – INSTITUT FÜR DIE WISSENSCHAFTEN VOM MENSCHEN

rušoval – a tím byli disidenti. Ti zvláště v Polsku, totiž v podobě hnutí Solidarity, dosáhli alarmujícího úspěchu. Odpor vůči režimu se tam přenesl na společnost a vyústil v hnutí s miliony členů. Jak je známo, vedlo to k tomu, že generál Jaruzelski vyhlásil v prosinci 1981 válečný stav, aby – jak sám zdůvodnil – předešel příchodu notoricky známé „bratrské pomoci“. Ještě si dobře pamatují, jak tehdy německý kancléř Helmut Schmidt varoval Solidarity, aby neohrožovala světový mír. Podobně se uvažovalo i v Rakousku. Byla zde ovšem pozoruhodná výjimka, kterou představoval Erhard Busek, tehdejší místostarosta Vídne, který již delší dobu udržoval kontakty s disidenty a který nás institut v jeho počáteční fázi výrazně podpořil.

Mít kontakt s disidenty tenkrát tedy nebylo nijak oportunistické ani populární. Z toho důvodu nebylo snadné získat pro myšlenku institutu podporu. Od počátku jsme totiž dali jasně najevo, které lidi sem chceme zavést: nechtěli jsme přidávat další k nespočtu úsilí o dialog s dvěmařikými komunistických režimů, nechtěli jsme však ani činit opak – a být jen útočištěm pro disidenty. Spíše jsme chtěli zvát takové lidi, jejichž myšlení bylo nezávislé. Myslet nezávisle bylo za tehdejších podmínek možná tím nejtěžším a mohl jste za to draze zaplatit.

LN Lze říci, že právě Patočka pro vás představoval symbol spojení mezi Západem a Východem?

Ano, Patočka byl po celý svůj život takovým prostředníkem. Studoval ve Freiburgu u Husserla a Heideggera fenomenologii a přinesl ji odamtud do Prahy, kde ji dále rozvíjel. Opačným směrem zase prozkoumával přínos střední Evropy moderní době; takřek hovorově s východními režimy usilovaly o toto uvolnění, na Východě se objevoval trend, který rozhovory citelně na-

představit Patočkovo myšlení v rámci Západu.

LN Jak to probíhalo v praxi?

Hned na začátku, tedy v letech 1984 a 1985, jsme zorganizovali dvě malé konference, na které jsme pozvali všechny, kteří měli k Patočkovi co říci. Byli tam například dva Patočkovi starí přátelé – Walter Biemel, jenž dříve studoval u Heideggera, a Ludwig Landgrebe, Husserlův žák, který ve třicátých letech s Patočkou přímo spolupracoval; dále se konferenci mimo jiné zúčastnili také britský filozof Roger Scruton, německý komeniolog Klaus Schaller nebo čeští filozofové Ilja Šrubař, Erazim Kohák by navázal kontakt s Patočkovou rodinou v Praze a s jeho žáky, abychom ve Vídni nakonec mohli vybudovat archiv.

LN Jak potom práce na „vybraných spisech“ pokračovala?

Podniknou pochopitelně bylo získat přístup k souboru Patočkových spisů, jinak by nebylo možné učinit z nich rozumný výběr. Proto jsem již velmi brzy navázal kontakt s Patočkovou rodinou v Praze a s jeho žáky, abychom ve Vídni nakonec mohli vybudovat archiv.

Na těchto konferencích jsme prodiskutovali koncepci „vybraných spisů“, pěti-svazkovou německojazyčnou edici. K jejímu vydání jsme potřebovali nakladatelství a také lidi, kteří by na tom pracovali. Michalski dokázal probudit zájem u nakladatele Michaela Kletta. Prostředky na překlady a na vydání svazků nám poskytl rakouský Fond pro podporu vědeckého výzkumu (FWF).

LN Jak potom práce na „vybraných spisech“ pokračovala?

Podniknou pochopitelně bylo získat přístup k souboru Patočkových spisů, jinak by nebylo možné učinit z nich rozumný výběr. Proto jsem již velmi brzy navázal kontakt s Patočkovou rodinou v Praze a s jeho žáky, abychom ve Vídni nakonec mohli vybudovat archiv.

Patočka zemřel. Musíme něco udělat!

S německým filozofem Klausem Nellenem o tom, díky komu a čemu se podařilo vydat německé překlady základních textů Jana Patočky, jak práce na projektu probíhaly, o intelektuální roli Vídne či o tom, proč Patočkův čas možná ještě přijde.

veň by dovedl číst česky a měl filozofické vzdělání. S touto situací jsme se muse-li vypořádat. Ke všem pěti svazkům jsme proto přizvali české kolegy – Jiří Němec byl z nich vzhledem ke svému bydlišti nejdůležitější; dále to byli Ilja Šrubař, Petr Pithart a Miroslav Pojar. Němec žil ve Vídni jako uprchlík a potkávali jsme se takřka denně.

LN Popsal jste spolupráci mezi Vídni a pražskou skupinou. Jak se vaše práce změnila po roce 1989, kdy se dříve utajovaný Archiv Jana Patočky v Praze proměnil v oficiální instituci?

Vídeňský archiv se mezitím stal místem, kterým prošla řada badatelů a překladatelů zabývajících se Patočkovým dílem. Patří mezi ně například Erika Abramsová, držitelka čestného doktorátu Univerzity Karlovy, která proslula svými znamenitými překlady Patočkových spisů do francouzštiny. Ve spolupráci s Prahou jsme náš archiv nepřetržitě budovali a aktualizovali, takže například v 90. letech byla připojena takzvaná „strahovská pozůstalost“, soubor Patočkových rukopisů původně uložených v Památku národního písemnictví, o jehož existenci se filozofovi žáci dozvěděli až koncem 80. let. Náš první projekt zaměřený na dílo českého filozofa – příštími překladateli krásné literatury, kteří odvedli své maximum. Na mně a na Jiří Němcovi potom bylo, abychom přezkontrolovali filozofickou terminologii. To byl těžký úkol také z toho důvodu, že Patočka původní německou terminologii v češtině dále rozvíjel a bylo nutné převést ji zpět do němčiny.

Mým úkolem bylo překlady nejprve přečíst, abych prověřil jejich konzistenci, respektive identifikoval nejasnosti. Texty jsem potom spolu s českými spoleuditory větu po větě postupně procházel. Byla to namáhavá práce – její výsledek leží od roku 1992 v oněch pěti svazcích.

LN Spolupracoval jste s řadou českých kolegů. Jak jste však sám naznačil, kontext tohoto zájmu se však změnil – již to není totéž jako před rokem 1989. Jak byste ten rozdíl popsal?

Je to určitě jiné než dříve. Zejména opadl zájem o generaci disidentů, o disidenty jakožto vůdčí osobnosti a veřejné intelektuály. Toho je nejménějším příkladem Václav Havel. Podobně, tedy spíše jako statečný občanský aktivista než filozof, byl tehdy vnímán také Patočka – přirozeně také z toho důvodu, že jeho dílo tehdy nebylo ještě tak dobře známé. Myslim, že zde prostě musíme být trpěliví – Patočkův čas ještě přijde.

LN Lze se dnes přesto ještě setkat s idealismem tehdejší doby, který je také v Patočkově odkazu přítomen, anebo je to už všechno pryč?

Havel je v Pantheonu. Zůstane tedy důležitou historickou postavou. Netušim však, zdali se jim dnes ještě lidé nechávají inspirovat. Disidenty ztělesňované hodnoty v postmoderním kontextu najevidy vypadaly staromódně. A přece, když člověk pomyslí na ukrajinský Majdan, právě naše základní hodnoty a ideje Evropy, které byly pro Patočku ústřední a které jsme na Západě již bezmála zapomněli, jsou náhle znovu tu, a to s velkou silou. Věřim, že Ukrajinci si, navzdory válce ve své zemi, dovedou udržet svůj entuziasmus a že něco z toho na nás přeskočí. Jsem si jist, že Patočka by to viděl tak.

LN Jinou osobností, která v 80. letech působila ve Vídni jako hostující výzkumník, byl filozof Erazim Kohák.

Kohák, který tehdy učil v Bostonu, hrál v našem projektu důležitou roli. Produdoval veškerý obsah archivu a pokud si je jej systematicky. To nám pomohlo získat přehled. Jeho přístup k Patočkovu dílu byl přitom velmi specifický. Později Kohák pracoval spolu s Michalským žákem Jamesem Doddem na anglických překladech Patočkova díla.

VYDÁVÁNÍ PATOČKOVA DÍLA

Písemná pozůstalost Jana Patočky se vyznačuje hned několika specifiky. Jednak je to skutečnost, že její velkou část tvoří za autorova života **nevyané rukopisy** zahrnující jak rozsáhlé studie, tak kratší texty, poznámky či náčrtky. Zadržte je Patočkovo dílo specifické svým širokým tematickým záběrem. Narazíme v něm jak na příspěvky k fenomenologii, filozofii dějin či antické filozofii, tak na studie týkající se umění, české kultury či oblasti kmenologie. Různé edice Patočkových spisů tak většinou sledují vybrané tematické okruhy. Nejnak je tomu v případě edice německojazyčné, jež byla pod vedením Klause Nelleny a českých spolupracovníků Jiřího Němce, Ilji Šrubaře, Petra Pitharta a Miroslava Pojara připravena na půdě vídeňského IWM a publikována nakladatelstvím Klett-Cotta: jako první vyšel svazek zaměřený na Patočkovy práce věnované **otázkám kultury a umění** (Kunst und Zeit, 1987), následovaly příspěvky k filozofii dějin, mimo jiné obsahující slavné Kacifské eseje či úvahy o „době poevropské“ (Keterische Essais zur Philosophie der Geschichte und ergänzende Schriften, 1988); dále přišly na řadu dva svazky „fenomenologických spisů“ (Die natürliche Welt als philosophisches Problem, 1990, a Die Bewegung der menschlichen Existenz, 1991). Celou edici uzavřely příspěvky týkající se české kultury, včetně známého eseje **Co jsou češi?** či textů k Chartě 77 (Schriften zur tschechischen Kultur und Geschichte, 1992).

Do němčiny byla od té doby pochopitelně přeložena řada dalších Patočkových textů. Je-li však řeč o překladech filozofických spisů, nelze se nezmínit o těch francouzských, které jsou velmi početné, a to i předešlým zásluhou překladatelky **Eriky Abrams**. Poměrně útlá je oproti tomu řada překladů anglických, kde sehrál hlavní roli Erazim Kohák. Vedle toho byly různé Patočkovy práce přeloženy do řady dalších jazyků.

Knihy jsem si mohl nechat. Nakonec mě Petr doma úžasnou knihovnou, která ovšem byla přístupná všem. Na zpáteční cestě jsem s sebou zasebral rukopisy. Byl jsem takový malý, pilný mravčenec putující mezi Západem a Východem.

LN Vraťme se zpátky ke spisům Jana Patočky. Jste spoleuditeorem všech pěti svazků – jaká byla přesně vaše role?

Vlastně docela překrní. Byl jsem spoluydavatelem všech pěti svazků, aniž bych ovšem ovládal češtinu. Nenašel se tehdy žádný vydavatel, který by měl němčinu jako svůj rodný jazyk a záro-

vydávat v samizdatu; zároveň ji začal kopirovat, pochopitelně potají. Jak víte, užívání těch několika kopírek, které tehdy v Československu byly, podléhalo přísným pravidlům, aby se zamežilo šíření „závadných“ materiálů. Jedna sada kopii byla určena pro Vídeň. Všechny Patočkovy tehdy známé spisy tak byly postupně okopirovány a odvezeny do Vídne.

LN Jak přesně se ty kopie Patočkových spisů dostaly z Prahy do Vídne?

Dvěma cestami. Jednak jsem pendloval mezi Prahou a Vídni. V Praze jsem vždy pobýval rád; ty časy pro mě byly zrušující. Rukopisy jsem převážel ve svém kufru, přičemž na hranicích pochopitelně probíhaly kontroly. Na příslušné otázky československých celní-

LN To znamená, že jste osobně cestoval do Prahy?

Ano, byl jsem tam často.

LN S kým jste navázal první kontakt?

Pokud si dobře vzpomínám, nejprve jsem se poznal s Janem Sokolem – nejspíše na základě doporučení od Biemla. Sokol mě pak seznámil s Patočkovými žáky. Prvním z nich byl pochopitelně Ivan Chvatík, k celé skupině však patřili také Pavel Kouba a Petr Rezek – s nimi jsem se vždy znovu potkával; později se přidal Petr Pithart.

LN Patočkovi žáci vám poté ony spisy předali?

Po Patočkově smrti přemístil Ivan Chvatík filozofovu pozůstalost na bezpečnější místo a začal ji systematicky